

Kitap İncelemesi: The Network Society

Taner Kızılhan¹

L iteratürde, pek çok sosyal bilimci ve yazar tarafından, teknolojinin ekonomi, toplum ve kültürle ilişkisini ele alan çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle, teknoloji devrimi sonrasında pek çok sosyal bilimci ve düşünür bu konuya eğilmiştir. Bu düşünürlerden biri de Hollandalı sosyolog Jan van Dijk'tir. Jan A.G.M. van Dijk yeni medya alanında uluslararası kabul görmüş bir iletişim uzmanı ve sosyologdur. Hollanda'daki Twente Üniversitesi'nde "Bilgi Toplumu Sosyolojisi" alanında profesör unvanına sahip olan yazar, aynı zamanda, üniversitenin Medya, İletişim ve Organizasyon Bölümü'nün ve "e-Devlet Çalışmaları Merkezi"nin başkanı olarak görev yapmaktadır.

Van Dijk, yeni medyanın sosyal yönleri üzerine yazılmış bir dizi kitabın yazarıdır. 1991'den bugüne bu kitabın dört Flemenkçe ve üç İngilizce baskısı yayınlanmıştır. Ayrıca Van Dijk, K. Hacker ile birlikte Sayısal Demokrasi: Teori ve Pratiğin Sorunları (Digital Democracy: Issues of the Theory and Practice) (2000), H. Bouwman, B. van den Hoof ve L. van de Wijngaert ile birlikte Derinleşen uçurum, Bilgi Toplumunda Eşitsizlik (The Deepening Divide, Inequality in the Information Society) (2005) kitaplarını yazmıştır. Bütün bu kitaplar SAGE yayıncılık tarafından basılmıştır.

Yazar, doktora derecesini 1984 yılında Nijmegen Üniversitesi'nde sosyal bilimler alanında almış ve 1980-2000 yılları arasında Utrecht Üniversitesi'nde çalışmıştır.

Van Dijk, Hollanda'da Avrupa Komisyonu'nun ve pek çok bakanlığın, hükümet kuruluşunun ve belediyenin danışmanlığını yapmaktadır.

Bu çalışmada Van Dijk tarafından yazılmış olan "Ağ Toplumu" isimli kitabın 3. baskısı incelenmiştir. On bölümden oluşan kitap, 326 sayfadır ve merkezi Londra'da bulunan SAGE Yayıncılık Ltd. tarafından basılmıştır.

Teknoloji Devrimi'nin sonrasında büyük bir hızla gelişen iletişim teknolojilerinin oluşturduğu ağların sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel yapılarda, yasal düzenlemelerde, ve hatta, bireylerin psikolojileri üzerinde bir dönüşüme sebep olduğu ve yeni bir sosyal yapılanmayı beraberinde getirdiği fikri "Ağ Toplumu" kitabının temel varsayımını oluşturmaktadır.

Birinci bölümde, yazar "Ağ Toplumu" kavramının tanımını vererek konuya bir giriş yapmıştır. Bunu yaparken bireylerin, kurumların ve toplumların giderek ağlara bağımlı hale geldiğini belirtmiştir. Yazar, bu bölümde ayrıca belli değerlerin ağ toplumu sayesinde bir yandan gelişirken; bir yandan da farklı değişkenler sebebi ile yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Daha sonra yapısal ve teknik yönleri ile tarihsel bir kronoloji içerisinde iletişim devrimlerini anlatmış ve en son devrim olan "Sayısal Devrim"e (Digital Revolution) gelip; bu devrimi de aynı bağlamlar

¹ Araş. Gör., İletişim Bilimleri Fakültesi, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

çerçevesinde tartışmıştır. Daha sonra genel olarak kitabın teorik ana hatlarından ve kitabı yazarken hangi kuramsal yaklaşımlardan faydalandığını belirtmiştir. Son olarak ise kitapta konuya ilişkin temel kavramları, teorik çerçeveyi (Ağ teorisi ve Ağ Toplumu kavramsallaştırması) ve ağ toplumunun teknolojik alt yapısına değindiğini belirtmiştir.

İkinci Bölümde, yazar, yüksek seviyede bilgi değiş tokuşuna ve bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı modern bir toplum örgütlenmesi olarak nitelediği Ağ Toplumu'na ilişkin detaylı bir tanım yapmıştır. Bu tanımları yaparken "Bilgi Toplumu" ve "Kitle Toplumu" kavramlarından da faydalanmıştır. Daha sonra insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylediği ağların tarihini J.R. ve W. Mcneill'in 2003 yılında yapmış olduğu 5'li sınıflamaya dayanarak tartışmıştır. Bunun ardından farklı toplumsal seviyelerde (bireysel, grup, toplumsal, küresel) hangi ağların olduğunu incelemiş, ağ toplumunun ortaya çıkmasına neden olan sebepleri sınıflandırarak (Tarihsel ve toplumsal, sistemsel,) tartışmıştır. Sonrasında, ağların tam olarak ne olduklarının ve nasıl davrandıklarının (behave) anlaşılması için "Ağın 7 yasası" olarak tanımladığı ağların yapısal özelliklerini detaylarıyla açıklamıştır. Yazar bu bölümde son olarak bir "Kitle Toplumu" ve "Ağ Toplumu" karşılaştırması yapmış ve bu karşılaştırma üzerinden ağ toplumunun karakteristik özelliklerini okuyucuya sunmuştur. (Bunu modeller üzerinden yapmıştır.)

Üçüncü Bölümde, yazar ağ toplumunu oluşturan teknik altyapının gelişimini ve ağ toplumunun teknik özelliklerini anlatmıştır. Bunu yaparken ağ toplumunun ve ikinci iletişim devrimi olarak nitelediği gelişmelerin devrim niteliğinde beş gelişme (Mikro-elektronik, sayısallaşma, depola ve ilerle ilkesi, katmanlı örgütlenme, yeni bağlantılar) tarafından hazırlandığını belirtmiş ve her bir gelişmenin etkilerini ve özelliklerini detaylarıyla incelemiştir. Tarihsel olarak ağ toplumunu ve ikinci iletişim devrimini hazırlayan bu gelişmeleri verdikten sonra yazar, günümüzdeki mevcut teknik eğilimleri (yakınsama, minyatürleşme, gömülü teknoloji, mobil ve kablosuz teknoloji, geniş bant teknolojisi ve bulut teknolojisi), özellikleri, getirileri, potansiyel olumsuz etkileri bağlamında tartışarak bölümü bitirmiştir.

Dördüncü bölümde, yazar öncelikle iletişim devrimlerine ilişkin genel bir arka plan verdikten sonra, öncelikle detaylarıyla birinci iletişim devrimini tartışmıştır ve birinci iletişim devrimi ile gerçekleşen yenilikleri (bürokratik organizasyon, taşımacılıkta ve iletişimde yeni bir altyapı, kitle iletişimi ve kitle araştırması) açıklamıştır. Bunun ardından bilgisayarların icadıyla ortaya çıktığını savunduğu ikinci iletişim devrimi sürecini açıklamıştır. Bu süreçte gerçekleşen yenilikleri (Esnek ağ organizasyonu, taşımacılıkta ve iletişimde yeni bir altyapı -bilgisayar ağları vs.- dilimlenmiş ve kişiselleştirilmiş iletişim) sıralamış ve akış ekonomisi adını verdiği ekonomik modeli şirketler arası ve şirket içi ağlar bağlamında ele almıştır. Sonrasında web 2.0 ile ilişkilendirdiği ve kuruluş 2.0 (Enterprise 2.0) bağlamında bilgi ağları, bilgi yönetimi ve sosyal medyanın iş hayatına etkisi ile ilişkilendirerek yeni çalışma biçimlerini anlatmaktadır. Daha sonra akış ekonomisi içerisinde ağların pazarları ve şirketleri nasıl birbirine bağladığını anlatmıştır. Sonrasında "Ağ Ekonomisi" adını verdiği ekonomik örgütlenmenin karakteristik özelliklerini sıralamıştır. Son olarak ise ağ üzerindeki üretimin ve dağıtımın paydaşlarının kimler olduğunu anlatmış ve internet üzerindeki kontrol mücadelesini, bu mücadelenin tarafları olan Microsoft, Apple, Google, Facebook ve Twitter gibi monopol şirketler bağlamında tartışmış; bunların karşısına son bir taraf olarak tüketicileri koymuştur.

Beşinci bölümde, öncelikle ağların savunmasız ve zayıf yönlerini, bu zayıf yönlerin sebeplerini ve potansiyel çözüm önerilerini anlatmıştır. Yazar, bunları anlatırken pek çok sorunun teknolojik problemlerden değil; insan hatalarından kaynaklandığını da belirtmiştir. Sirketlerin ve ülkelerin ağın bu zayıf yönlerinden faydalanma çabasını “Ağ merkezli savaş ve Siber savaşlar” kavramları bağlamında, bireylerin bu zayıf yönlerden faydalanma çabasını ise “Hacker saldırıları” ve “Hacktivism” bağlamında tartışmıştır. Sonrasında ise ağ yapısı içeren siyasi bir sistemi, ağların demokrasiyi ve vatandaşlığı nasıl etkilediğini bir model üzerinden okuyucuya aktarmış ve “İnternet bir demokrasi aracı mıdır?” sorusu üzerinden internet teknolojisinin merkeziyetçi yönetime dayalı siyasi sistemleri nasıl tehdit ettiğini anlatmıştır. Bu bağlamda sayısal demokrasiye ilişkin altı farklı bakış açısını farklı yönleri ile okuyucuya sunmuştur. Bunun ardından “demokratik bir araç olarak internetin” karakteristik özelliklerini sıralamış ve sosyal medyanın devletin çıkarına olan; vatandaşların aleyhine olan olumsuz yanlarını (gözetim, sansür vs.) ortaya koymuştur. Bunun ardından sayısal demokrasinin getirilerini detaylarıyla açıklayarak sıralamıştır. Kurumlarda bürokrasiden infokrasie geçiş sürecini ve ağların bu konudaki etkilerini tartışan yazar; ardından internet teknolojisi ile birlikte bireylerin mahremiyetlerinin ve kişisel özerkliklerinin nasıl tehlikeye düştüğünü; ancak vatandaşların da bunları tehlikeye düşüren mekanizmaları nasıl kendi lehlerine kullanabileceklerini anlatmıştır.

Altıncı bölümde, ilk olarak, ağ teknolojilerinin sonuçlarının her zaman net olmadığına ve bu bağlamda hali hazırda kullanılan yasaların yetersiz kaldığına ve ihtiyacı karşılayamadığına değinilmiştir. Sonrasında ise ağ toplumunda konu ile ilgili olarak karşılaşılan zorluklar maddeler halinde sıralanmış, tartışılmış ve ağ toplumunda yasal sorunların çözümüne ilişkin genel çözüm önerileri kısaca verilmiştir. Bunun ardından yazar, “İnterneti kim yönetiyor?” sorusu bağlamında internet üzerinde hangi medya düzenleme modelinin uygulanabileceğini geleneksel medyada uygulanan kurallar ile karşılaştırmıştır. İnternetin yönetimi için birbiri ile yarışan dört tarafın (hükümetler, internet toplulukları, şirketler, yazılımı, tasarımı ve güvenliği tasarlayan kişiler) kimler olduğunu açıklamış ve bu tarafların internetin hangi yönleri üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığını detayları ile tartışmıştır. Daha sonra yasalar bağlamında bilgi ve iletişim özgürlüklerini, bu özgürlüklerin kapsamını, bu özgürlüklere ilişkin haklarla ilgili karşılaşılan sorunları (yasal, ekonomik, siyasi, kültürel vs.) ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerileri okuyucuya sunmuştur. Çözümünün daha zor olduğuna inandığını belirttiği fikri mülkiyet hakları ile ilgili sorunları (Bir yandan pek çok insan bilgiyi sosyal bir ürün olarak kabul ederken öte yandan bilgi modern ekonominin en önemli ürünü haline gelmiştir.) dile getirmiş ve bunların çözümüne ilişkin yasal, öz düzenlemeye ilişkin ve teknik yöntemleri sunmuştur. Son olarak ise mahremiyet hakkına ilişkin sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini farklı ülkelerin anayasalarında yer aldığı haliyle ve yine öz düzenlemeye ilişkin ve teknik yöntemler ile okuyucuya sunmuştur.

Yedinci bölümde, yazar temel olarak teknik altyapının ve sosyal yapının karşılıklı olarak birbirlerini nasıl etkilediklerini tartışmıştır. Bunun ardından ağ toplumunda zaman ve mekanın yükselen önemine değinmiş; zaman ve mekandaki değişimi Cairncross’un “mesafenin ölümü”, ve Castells’in zamansız zaman gibi kavramlarını kullanarak göstermiştir. Daha sonra ağın etkisiyle uzak mesafelerin birbirine eşzamanlı olarak bağlanması üzerinden mekan ve zamanın genişlemesi ve sıkıştırılması olgusunu tartışmıştır. Daha sonra altyapının gelişmesi ve internete temelli çoklu ortamlar aracılığıyla uzaktan çalışma, uzaktan eğitim gibi uygulamalarla mekanın –

özellikle kişisel alanın ve iç mekanın çok işlevli hale geldiğini belirtmiştir. Ardından sırasıyla evden çalışmanın ve uzaktan eğitimin avantajlarını ve dezavantajlarını dile getirmiştir ve bu uygulamaların yapısal sınırlılıklarını anlatmıştır. Ağ toplumunun toplumsal yapıya etkileri bağlamında sosyal medyanın ortaya çıkışından bahseden yazar, bunu yaparken öncelikle sosyal medyanın genel bir tanımını yapmış ve farklı sosyal medya biçimlerini (Bloglar, Sosyal Ağlar, Sanal oyunlar etc.) sıralamıştır. Sosyal medyanın farklı yönlerini tartışmış, sosyal medyanın geç ortaya çıktığını nedenleri ile birlikte savunmuş ve sosyal medyanın sosyal etkileri üzerinde durmuştur. Yazar, sosyal medyaya ilişkin tespitlerinin bitmesinin ardından Ağlar ve sosyal eşit(siz)lik arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Bunu yaparken ağ toplumunun sınıfsal yapısı üzerinde (üretim yollarına sahiplik, kontrol ve yönetim, yeterliklere ve yeteneklere sahiplik bağlamında) durmuştur. Daha sonra bu sınıfsal yapılanma ve eşitsizliğin bir getirisi olan sayısal uçurum üzerinde sebepleri ve sonuçları ile bir değerlendirme yapmıştır. Daha sonra sayısal uçurumun giderilmesinde farklı erişim biçimlerini tartışmıştır ve erişimi sadece altyapıya erişim olarak irdelememiştir (yeterliklere sahiplik, kullanım vs.). Yazar bu bölümde son olarak ağ toplumunda dengesizlik yaratabilecek durumları tartışmıştır.

Sekizinci bölümde, öncelikle sayısal kültürün ne olduğunu tartışmış ve sayısal kültürün karakteristik özelliklerini sıralamış ve her bir özelliği ayrıntılarıyla açıklamıştır. Ardından yeni medyada üretilen içerikleri nicel ve nitel olarak tartışmıştır. Bunu yaparken ağ üzerinde bir veri ve bilgi patlaması yaşandığını, buna bağlı olarak kullanıcıların bir bilgi ve iletişim bombardımanına maruz kaldığını belirtmiştir. Daha sonra ise içeriğin niteliğini tartışmıştır. Bunu yaparken bilgi işleme piramidinden faydalanmış ve içeriğin niceliği düştükçe niteliğinin arttığını anlatmıştır. Sayısal gençlik kültürünü tartışmış ve bu kültürün desenlerini ortaya koymuştur ve yeni medyanın gençler ve ergenler için vaat ettiği özel fırsatları, içerdiği potansiyel riskleri, bu konudaki endişeleri ortaya koymuştur. Ayrıca, yeni medyanın bahsi geçen desenleri üzerinden gençler hakkında geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmuştur. Yazar, bu bölümde son olarak yeni medya kullanımındaki eğilimleri (yakınsama, çok işlevlilik, kişiselleştirme vb.) sıralamış ve ayrıştırmaları ile tartışmıştır.

Dokuzuncu bölümde, yazar daha bireysel düzeyde ve insan-bilgisayar etkileşiminin ve bilgisayar aracılı iletişimin yeni medya kullanımının bireylerin algılarını, bilişlerini, sosyal ilişkilerini ve kişiliklerini nasıl değiştirdiğini ele almıştır. Algı ve yeni medya konusunu tartışırken öncelikle deneyimin yerini araç kaynaklı algının almasını, eylemsel öğrenmenin yerini sembol sistemleri ve görsel modellerin almasını, sembolik iletişimin şeklinin değişmesini ve iletişim kurmak için gerekli zihinsel becerilerdeki değişimi ele almıştır. Daha sonra biliş ve yeni medya ilişkisini ele almıştır. Bunu yaparken farklı kaynakların zihinsel birleşimi ve iletişim biçimleri arasındaki ilişkiyi, insan ve bilgisayarın işlemsel yeterlikleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları, somut dünyadaki somut duruma bağlılıktan, bağlamdan bağımsız işlemeye olan dönüşümü ele almıştır. Bunların ardından yazar yeni medya ve öğrenme arasındaki ilişkiyi tartışmaya başlamıştır. Bunu yaparken öncelikle yeni medyanın öğrenme konusunda yarattığı fırsatları sıralamış ve açıklamıştır. Ardından yeni medya aracılığı ile gerçekleştirilen öğrenmenin sahip olduğu potansiyel riskleri tartışmıştır. Bilgisayar aracılı iletişime sosyal psikoloji bağlamında bir bakış atmış ve bu konuyu teknoloji bağımlılığı, bilgisayar aracılı iletişimin kişilerarası iletişimdeki getirileri ve sahip olduğu açıklıklar, grup dinamikleri, katılım ve karar verme bağlamında ele almıştır. Yeni medya aracılığı ile kurulan iletişimin standartlarını ve netiket adını verdiği internetteki

davranış kodlarını ele almış; bilgisayar aracılı iletişim araştırmalarının geleceğini tartişmıştır. Bunun ardından insan kişiliğindeki değişimleri, insan- bilgisayar ilişkisinin bireyselleştirilmesi, ilişkinin bağımlılık haline gelmesi ve medya ile insan arasında ortaklık kurulması aracılığı ile insanlaştırılması, dildeki ve ilişkilerdeki değişimler üzerinden tartişmıştır. Son olarak bu bۆlümde kısaca acaba bireyler olarak siborglara mı dۆnüşüyoruz sorusunu tartişiyor.

Onuncu bۆlümde, genel olarak çalışmada en ۆnemli gۆrülen sonuçları içermektedir. Yazar burada ۆncelikle ağ toplumunun kapsamını ve farklı boyutlarıyla ağ toplumunu yeniden tartişmıştır; ağ toplumunun ve bilgi toplumunun farklı modellerini ele almıştır. Bunun ardından tek tek kıtalar bazında ağ toplumu oluşumlarını açıklamış ve tartişmıştır. Ağ toplumunu politik perspektiften ele almış; bunu yaparken ağların stratejik karakteristik ۆzelliklerini (erişim, gۆvenlik, tasarımı, kontrol, yasallık, getiri, içerik) sıralamış ve açıklamış ve bir sonuca bağlamıştır.

Sonuç olarak; Jan van Dijk ağ toplumunu bۆtүн kuramsal, sosyal, ekonomik, kۆltürel, yasal, siyasal, bireysel boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Bunu yaparken, Ağ toplumuna ilişkin çalışmalar yapan diğer düşünürlerin çalışmalarını okuyucu için oldukça kolay anlaşılabilir yapı içerisinde harmanlamış ve sunmuştur.